

att fortsätta linjen som han inledde de teoretiska resonemangen med, nämligen Saids diskussion om hur ”västerländsk kultur” till stora delar har skapats av flyktingar och emigranter. Här hade t.ex. postkolonial teoribildning eller teorier om transnationalism kunnat göra nytta för att de just kan användas till att belysa hur föreställningar om t.ex. politik, estetik och kulturella och religiösa tillhörigheter förändras när människor förflyttar sig över nationsgränser och hur en sådan flytt inverkar både på nya och gamla hemländer och hur olika maktförhållanden uppstår, reproduceras och utmanas. Men trots det valda teoretiska verktyget uppnår Rosengren en god analytisk skärpa i sin studie och har lyckats med att tydligt visa sammanhangen mellan lojalitet, sorti och protest – det sistnämnda, protesten, hade dock kanske kunnat få lite större utrymme i undersökningen, då det verkar ha varit lika frekvent som lojalitet och sorti, som får något större plats i boken.

Rosengrens studie visar tydligt hur de fem välutbildade och kompetenta exulanterna alla har lämnat viktiga bidrag till det svenska musik- och kulturlivet. Men den visar också hur detta begränsades på grund av dåtida antisemitiska och rasistiska föreställningar om ”utlänningar” och ”judar” som ”annorlunda” och hur det krävdes av flyktingarna att de byggde upp sociala nätverk i Sverige som kunde hjälpa dem framåt i arbetslivet. Just dessa nätverk skulle vara intressanta att ägna mer uppmärksamhet i framtida vetenskapliga studier. Den nutida migrationsforskningen borde också ha stor nytta av att läsa Rosengrens bok. Här finns viktiga historiska sammanhang att ta del av, bl.a. när det gäller att olika flyktingars kompetenser och erfarenheter kanske inte tas tillvara i tillräckligt stor utsträckning pga. av rädsla för det främmande och för att det saknas strategier från olika myndigheters sida för att ta reda på och ta tillvara flyktingarnas utbildning och kompetens – här finns också många anknytningspunkter till den aktuella debatten om migration och flyktingmottagande.

Petra Garberding, Huddinge

Pia Bengtsson Melin: *Medeltiden on Display. Uppställningar och utställningar av äldre kyrkokonst från omkring 1850 fram till idag*. Runica et Mediævalia, Centrum för medeltidsstudier, Stockholm 2014. 117 s., ill. ISBN 978-91-88568-60-1.

I slutet av 1800-talet uppmärksammade svenska forskare och museiverksamma att mycket av den medeltida kyrkliga konst som fanns i landet var ganska illa dāran och därför genomfördes ett grundligt arbete för att inventera dessa föremål och rädda dem från att bli förstörda och bortglömda. Projektet innebar samtidigt att en specifik svensk konsthistoria kunde börja kartläggas utifrån föremålen, vilket förstärkte den nyligen inrättade akademiska konsthistoriedisciplinen i Sverige. I samband med detta började man också ställa ut den medeltida kyrkokonsten för att belysa föremålens värde och för att väcka intresse bland allmänheten.

Med den här utvecklingen som utgångspunkt undersöker konst- och kulturhistorikern Pia Bengtsson Melin utställningar av svensk medeltida kyrkokonst. I sin bok *Medeltiden on Display* fokuserar hon på utställningar som producerades framför allt under perioderna från 1800-talets mitt t.o.m. 1940-talet samt under 2000-talet. Den andra halvan av 1900-talet nämns delvis i undersökningen men endast ytterst kortfattat. Den tidsmässiga avgränsning som Bengtsson Melin har valt att göra fungerar dock mycket väl och känns relevant för innehållet. Hon undersöker hur utställningarna av svensk medeltida kyrkokonst har gestaltats och hur de har utvecklats och förändrats – eller inte förändrats – genom åren. Medan de kyrkliga konstföremålens estetiska värde konsekvent har framhävts i de utställningar hon beskriver så har utställningsmediet skiftat i andra avseenden genom åren, såsom gestaltningar, pedagogiska grepp och rumsliga utformningar.

Författaren framhåller fyra aspekter av utställningsmediet som hon belyser närmare: estetik, pedagogik, reception och betydelse. Dessa fyra åtföljs av frågor som hon är särskilt intresserad av, nämligen utställningarnas gestaltning-

ar och vilka slags estetiska värden som formades kring dem, vilka pedagogiska metoder som användes och hur pedagogiken präglade senare utställningar med kyrklig konst.

Vidare undersöker Bengtsson Melin hur utställningarna mottogs samt vad de äldre utställningarna betydde för hur kyrklig konst ställdes ut senare och hur utställningar med medeltida kyrklig konst gestaltas idag. De här perspektiven diskuteras mer eller mindre genom hela boken i samband med beskrivningar av utställningarnas tillkomst och gestaltning. Det är tydligt att författaren ger allra mest utrymme åt de estetiska aspekterna på utställningarna i sina beskrivningar. Pedagogiska metoder, eller bristen därpå, nämns i samband med utställningsbeskrivningarna och så även vilka betydelser utställningarna haft för kommande gestaltningar inom samma genre. Minst fokus lägger hon vid reception.

Bengtsson Melin redovisar framför allt besöksstatistik, men medan statistiken visar *att* besökare upplevde utställningarna så handlar receptionen om *hur* de upplevde dem. Det kan dock anses vara förståeligt att författaren inte skriver särskilt mycket om besökarens respons eftersom det kan vara komplicerat att hitta utvärderingar av deras upplevelser när man undersöker ett historiskt material. Som hon också visar så har den dialoginriktade pedagogik som idag är utbredd i museer och utställningsverksamhet inte alltid varit så självklar. Därmed är det kanske adekvat att dra slutsatsen att besökarens upplevelser inte har utvärderats och dokumenterats i större utsträckning under dessa perioder utan att besöksstatistiken har fått stå som ensamt bevis för utställningarnas framgång.

Något som författaren inte formulerar som en av sina utgångspunkter i boken men som är ständigt närvarande är de byggnader och rum som hyste de olika utställningarna. Hon diskuterar de olika byggnadernas betydelser för hur utställningarna gestaltades, för besökarantal och för hur kataloger utformades. Det rumsliga perspektivet utgör således en stor och väsentlig del av Bengtsson Melins beskrivningar. Rumsligheten är högst central i sakrala miljöer och det är

tydligt att flera av de utställningsproducenter som omnämns i boken har haft kyrkorummets utformning som utgångspunkt när de skapat sina utställningar, men inte alla. Medan en del utställningar tog plats i utrymmen som var mer eller mindre kopior av ursprungliga kyrkorum, så menade riksantikvarie Sigurd Curman att imitation inte alls var nödvändigt utan att rummet snarare skulle präglas av en särskild "tidsstämning". De olika utställningsskaparna hade med andra ord ibland skilda idéer om hur medeltida kyrklig konst skulle ställas ut på bästa sätt rent rumsligt.

En av bokens styrkor är just detta, att Bengtsson Melin både lyfter fram föremålen och deras individuella roller i utställningarna och samtidigt vidgar vyerna och undersöker de övergripande processerna kring utställningsproduktionen. Utställningar är så mycket mer än föremål, texter och montrar och det tar författaren verkligen fasta på i sin undersökning.

Bengtsson Melin betonar vid ett par tillfällen att utställningsrummet, dess gestaltning och innehåll, speglar samtiden. Det är tydligt att de utställningar hon beskriver är en produkt av museiverksammas och forskares intresse för medeltida kyrkliga föremål under 1900-talets första decennier. Många av utställningarna blev stora publiksuccéer, såsom Strängnäsutställningen 1910, vilket redovisas i besöksstatistiken. Bengtsson Melins resultat visar också att utställningarna bidrog till ett ökat intresse bland besökarna och till en större förståelse för föremålen som konstverk och som vetenskapligt värdefulla.

Varför människor gick och såg dessa utställningar till att börja med är dock en fråga som kommer lite i skymundan. Eftersom utställningarna avspeglar samhället, som hon påpekar, så hade det varit intressant med en större diskussion kring vad som rörde sig i samhället vid den specifika tiden och hur det kan kopplas till intresset för just svensk medeltida kyrklig konst. Författaren tangerar detta vid flera tillfällen men hade gärna kunnat utveckla temat för att på så vis berika studien ytterligare och ge den en tydligare kontextuell inramning.

Texten skiftar karaktär genom boken. I sam-

band med redogörelserna för utställningarna mellan slutet av 1800-talet och mitten av 1900-talet så är texten framför allt deskriptiv. Utställningarnas gestaltning, rumsliga sammanhang och mottagande redovisas för läsaren för att ge en tydlig uppfattning om sammanhanget. När Bengtsson Melin kommer in på utställningar under 2000-talet, däremot, så finns beskrivningarna fortfarande kvar men texten är mer uppblandad med djupare analyser och resonemang. Även om den mer deskriptiva, mindre analytiska, delen är välskriven och har ett intressant innehåll så blir själva texten bitvis lite torr och tungläst. En bidragande orsak till skillnaderna i textens karaktär kan förstås vara att författaren har varit begränsad till att utgå ifrån dokumentationer när hon undersökt de äldre utställningarna men har kunnat besöka och göra egna analyser av de nutida utställningarna. Här fyller det rika bildmaterialet en viktig funktion eftersom de bilder Bengtsson Melin valt att använda kompletterar hennes beskrivningar väldigt väl. Bilderna, som framför allt består av fotografier och planritningar, utgör ett spännande källmaterial i sig och de hjälper läsaren att förstå utställningarnas uppbyggnader och rumsliga relationer. Det gör att texten känns lättsammare och roligare att läsa, vilket underlättar i de mest deskriptiva delarna.

Mot slutet av boken, i ett avsnitt om utställningen *Maria – drömmen om kvinnan* som visades på Historiska museet i Stockholm 2008–2009, så skriver Bengtsson Melin om ett tema som kan anses vara centralt i studier som behandlar just religiösa föremål i utställningar, nämligen föremåls förändrade laddning när de musealiseras och ställs ut. Diskussioner kring detta tema har förts länge inom museologisk forskning och de går generellt sett ut på att när ett föremål förflyttas från sin ursprungskontext till en museal kontext så förändras såväl dess funktion som våra föreställningar om det. En hink i bruk är något annat än en hink i en museimonter. Den blir plötsligt skild från sin vardagliga miljö och i någon mån upphöjd till något märkvärdigt. När det kommer till religiösa föremål blir det här perspektivet särskilt intressant eftersom de går från en sakral funktion i en kyr-

komiljö till en annan form av sekulariserad men ändå sakral status.

Att författaren tar upp den här diskussionen om föremåls omladdning berikar hennes undersökning på så vis att hon belyser att det finns processer som är knutna till museala miljöer och utställningsmediet som inte alltid är uppenbara för oss besökare. Resonemanget är dock relativt kortfattat och Bengtsson Melin hade gärna kunnat redogöra för de här perspektiven redan i inledningen för att sedan eventuellt föra ett fortlöpande resonemang kring detta genom bokens alla kapitel. På så vis hade den för ämnet mycket viktiga frågan om, i det här fallet, kyrkliga föremåls omladdning fått mer plats.

Medeltiden on Display ger en mycket god inblick i hur kyrkliga föremål har ställts ut under de senaste 150 åren. Läsaren kan bilda sig en uppfattning om utställningarnas museala kontext, deras skapare och hur de mottogs. Boken ger en övergripande bild av vilka som var aktiva inom utställningsproduktionen under perioden och vilka nätverk som fanns inom museiväsendet. Undersökningen är överlag mycket väl genomförd och min förhoppning är att Bengtsson Melin bygger vidare på den mycket solida grund hon lagt och snart publicerar fler studier som går djupare in i de frågeställningar som ännu ligger öppna. Boken utgör också en bra källa för den som vill sätta sig in i svensk utställningshistoria i allmänhet för även om författarens fokus ligger på medeltida kyrkokonst i utställningar så får läsaren även kunskap om hur utställningsmediet har utvecklats genom åren. I de utställningar hon beskriver så gick t.ex. det pedagogiska perspektivet från att vara totalt frånvarande till högst närvarande under 1900-talets första två decennier. Det är tydligt att denna utveckling i stor utsträckning speglar den pedagogiska progression som pågick i museer och utställningar i allmänhet. Läsaren får också en uppfattning om vilka personer som arbetade med utställningsproduktion och som engagerade sig i kulturarvsfrågor under framför allt 1900-talets första hälft. Detta innebär med andra ord inte alls att Pia Bengtsson Melins studie behöver upplevas som smal för att den är avgränsad till just medeltida kyrkokonst. Tvärtom så

kan den läsas som en undersökning som, om än specifik, ändå reflekterar den allmänna utvecklingen inom utställningsproduktion och museal gestaltning i Sverige.

Märit Simonsson, Umeå

Carin Bergström: *Mitt i byn. Med kyrkan som följeslagare genom Sveriges historia*. Natur & Kultur, Stockholm 2015. 203 s., ill. ISBN 978-91-27-14332-6.

Historikern Carin Bergström disputerade 1991 på en avhandling om svenska lantpräster på 1700-talet. Hon har en rik museierfarenhet från Stockholmsområdet genom att ha varit chef på Hallwylska museet, museet på Skoklosters slott och Kungliga Husgerådskammaren. Hon har även arbetat på Riksantikvarieämbetets kulturmiljöavdelning. Hon är alltså väl bevandrad på kulturarvsområdet. Denna erfarenhet delar hon med sig av i den här recenserade boken om kyrkornas roll som kulturbärare inom svensk historia. Boken har sin utgångspunkt i det tvärvetenskapliga forskningsprojektet *Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria*. Det pågick under åren 1996–2001 inom Riksantikvarieämbetets forskningsenhet Sveriges kyrkor. Boken är utgiven i samarbete med Kungliga Vitterhetsakademien.

Boken är kronologiskt uppbyggd från tidig medeltid fram till vår egen tid med beaktande av regionala skillnader inom Sverige. I varje kapitel presenteras några utvalda kyrkor som typiska för den aktuella perioden. Framställningen är översiktlig och rikligt illustrerad med vackra färgbilder. Bildredaktör har varit konstnären Agneta Engström. En efterskrift i slutet av boken är författad av konstvetaren Ingrid Sjöström.

Den tidiga medeltiden exemplifieras av kyrkor i Skåne där kyrkobyggandet tidigast kom i gång genom impulser från kontinenten. Där emot var det mycket glest med kyrkor i Norrland före år 1350. Maglarps stenkyrka från 1100-talet i sydligaste Skåne är typisk för tidig

medeltid med dominerande romansk stil. Denna utmärks av ett rektangulärt långhus med koret som en extra utbyggnad. Kvinnor och män hade var sin ingång. Varje kyrka skulle helgas åt åtminstone ett helgon. Kyrkorna kunde förutom den andliga funktionen också utgöra försvarsanläggningar.

På 1200-talet tillkom sakristian som en ny byggnadsdel i kyrkorna. Där förvarades liturgiska skrudar och nattvardskärl. Vapenhus framför kyrkornas sydportaler byggdes under senmedeltiden. Flera av dem tillkom på 1400-talet. Vid den tiden fick många kyrkor också tillbyggda tegelvalv som ersatte de gamla innertaken av trä. Tegelvalven blev rikt dekorerade av kyrkomålare. Välbevarade kalkmålningar återfinns framför allt i Mälardalskapen, Östergötland och Skåne. Altarskåpen tillhör också senmedeltiden och inköptes i många fall från Nordtyskland. Ett av de äldsta föremålen i de tidigmedeltida kyrkorna är dopfontarna som är gjorda av kalksten eller sandsten och försedda med rika bildutsmyckningar.

Kyrkbänkar och predikstolar tillkom efter reformationen på 1500-talet. Samtidigt fick klostren förfalla. Ett nytt kyrkobyggande i större skala kom först i gång på 1600-talet. Då installerades stora altarpopsatser. Byggnadsstilen utgjordes av barocken. Separata gravkor inne i kyrkorna uppfördes av adelsläkter med tonvikt på Mälardalen. Ett flertal kyrkor av trä byggdes i det skogrika Bergslagen tack vare den framväxande järnhanteringen. Många kyrkogårdar, särskilt i Värmland, fick gravvårdar som var utförda i smidesjärn.

På 1700-talet byggdes många storslagna prästgårdar som påminde om små herrgårdsmiljöer. En ny stor kyrkobyggnadsperiod uppstod under åren 1760–1860. Under samma tid fördubblades Sveriges befolkning från 1,9 miljon invånare 1760 till 3,8 miljoner 1860. Omkring 400 kyrkor utvidgades och cirka 700 nyuppfördes. Det största antalet byggdes på Västkusten, i Västergötland, Östergötland och Småland. 139 nya kyrkor byggdes i trä och 580 i sten. Stora fönster släppte in mycket ljus och väggarna var vitkalkade. Samtidigt revs många medeltidskyrkor under 1800-talet. I Skåne gällde det om-